OTİSTİK BOZUKLUKTA DİL ÖĞRETİMİNDE RESİM DEĞİŞ-TOKUŞUNA DAYALI İLETİŞİM SİSTEMİNİN KULLANILMASI UYGULAMA ÖRNEĞİ

ÇGE Uzm. Gülseren ÇAVDAR AKAOĞLU, Dr. Müzeyyen ÇİYİLTEPE, Özel Eğt. Öğrt. Erkan EROL
Özel Eğt. Öğrt. Neşe EKŞİ, Özel Eğt. Öğrt. Ufuk ÇALIŞKAN
Mail: guvercinlikozelegitim@yahoo.com

Resim değiş-tokuşuna dayalı iletişim sistemi (PECS) uygulamalı davranış analizine dayalı otistik bozukluğu olan çocuklarda sıklıkla kullanılan bir alternatif iletişim sistemidir. PECS normal dil ve iletişim gelişimi aşamalarına göre planlanan bir sistemdir. PECS öncelikle temel iletişim ilkelerini kazandırmayı, daha sonra ise belli mesajları iletmeyi öğretmeyi hedefler. Bu çalışmada otizm tanısı almış farklı özelliklerde olan dört deneğin PECS uygulama aşamalarının ve sonuçlarının sunulması amaçlanmıştır.

Amaç

Merkezimize devam etmekte olan 17, 13, 9 ve 12 yaşlarındaki daha önce uzun süre özel eğitim almış olan dört erkek öğrencinin yapılan değerlendirmeler sonucunda, iletişim amaçlı dil kullanımının olmadığı, dil becerilerinin anlamsız sesler çıkarmakla sınırlı olduğu, davranışları olarak kendilerine ve çevreye zarar verme davranışları sergiledikleri gözlemlenmiştir. Öğrencilerin dil becerilerini iletişim amaçlı kullanmayı öğrenmeye ve kendisine ve çevreye zarar verme davranışlarının azaltılmasına gereksinimleri olduğu belirlenmiştir. Bu çalışma öncelikle öğrencilere temel iletişim ilkeleri kazandırma ve belli mesajları iletme becerilerini öğretmeyi ve buna bağlı olarak problem davranışlarda azalma meydana getirmeyi amaçlayan bir uygulama örneğidir.

YÖNTEM

Denekler

1

17 yaşında erkek bir ergendir. GATA Çocuk Ruh sağlığı ve hastalıkları bölümüne getirilmiş "otistik bozukluk" tanısı konulmuş ve özel eğitime başlatılmıştır. Son değerlendirmesinde; konuşmayı başlatma, karşılıklık ve sohbet oluşturma yetersiz düzeydedir. Mimik ve jestleri kullanımı uygunsuzdur. İfade edici dil becerilerinde söyleneni tekrar eder, basit sorular sormaz, açık uçlu sorulara yanıt vermez, seçenekli sorularda son seçeneği tercih eder. Annesinin verdiği ev işlerini yapar, Tanımadığı kişilere vurma davranışı vardır, istemediği veya anlaşılmadığı durumlarda kıyafetlerini veya materyalleri yırtma parçalama davranışları görülür.

2

13 yaşında erkek bir ergendir. GATA Çocuk Ruh sağlığı ve hastalıkları bölümüne getirilmiş "otistik bozukluk" tanısı konulmuş ve özel eğitime başlatılmıştır. Son değerlendirmesinde; sınırlı sayıda sözcük ile konuşması vardır, parmakları ile fiske tarzında dönem dönem stereotipik davranışlar göstermekte ve göz teması artmıştır. İletişim becerileri değerlendirildiğinde; alıcı dil becerilerinde üç eylem bildiren yönergeleri yerine getirebilmektedir. Sınırlı sayıda kelimeyi taklit etmektedir. Yetişkin yardımıyla sözel ipucuyla "bay bay" yapabilmektedir. Bilişsel becerilerde; 4 farklı nesne grubuna ait resimli kartları sınıflarına uygun ayırmaktadır.

3

9 yaşında erkek bir çocuktur. GATA Çocuk Ruh sağlığı ve hastalıkları bölümüne getirilmiş "otistik bozukluk" tanısı konulmuş ve özel eğitime başlatılmıştır. Son değerlendirmede konuşması yok, zıplama ve sallanma tarzında stereotipileri var ve aşırı hareketlidir.
Psikomotor becerilerde pastel boya ile basit resmin içini boyar. İfade edici dil becerilerinde isteklerini işaret ile belli eder. Bilişsel becerilerde; deneme yanılma yolu ile birbirinin içine geçen 5 farklı büyüklükteki kapları iç içe koyar.

4

12 yaşında erkek bir ergendir. GATA Çocuk Ruh sağlığı ve hastalıkları bölümüne getirilmiş "otistik bozukluk" tanısı konulmuş ve özel eğitime başlatılmıştır. Son değerlendirmesinde; bağırarak koluna vurma davranışının devam ettiği görülmektedir. Anlamsız 1-2 tane ses çıkarabildiği, söylenen yönergeleri işaret ipuçlarıyla verildiğinde yaptığı gözlenmiştir. Bakma, bekleme davranışlarının sınırlı olduğu gözlenmiştir.

Çalışmanın Değerlendirilmesi

Seçilen dört denek için daha önce verilen eğitim programlarında dil ve iletişim becerilerinde yapabildikleri değerlendirildi. Bireysel derslerinde ve ev ortamında çekimler alındı. PECS hakkında aileye eğitim verildi. PECS ile ulaşmak istediğimiz hedef davranışlar hakkında konuşuldu. PECS ile deneğin insanlarla iletişimini artırması, isteme davranışlarını yapması ve bunlara bağlı sorun davranışlarının yerine iletişim becerileri kazandırılarak azaltılması başlangıç hedef davranışlar olarak belirlendi. Pekiştirecin tanımı ve iletişimde nasıl kullanılacağı aileye anlatıldıktan sonra, aileden çocuğun en çok yeğlediği pekiştireçleri belirlemek üzere pekiştireç belirleme formu dolduruldu. Forma dayalı olarak etkili pekiştireç belirlendi. En çok yeğlediği pekiştireçleri temsil eden 5 x 5 cm boyutlarında resimler kalın mukavva üzerine yapıştırarak ve üzerlerini şeffaf kaplama malzemesiyle kaplayarak kartlar hazırlandı. Kartların arkasına Amerikan bandı parçaları yapıştırıldı. Her kartın yeğdeği de hazırlandı. İletişim klasörü hazırlandı.

PECS EVRE 1: Çocuk çok yeğlediği bir nesneyi (oyuncak, yiyecek – içecek vb.) gördüğünde, nesnenin resimli kartını alır, iletişim ortağına uzanır ve kartı iletişim ortağının eline bırakması amaç olarak alınmıştır. Gün içinde farklı oturumlarda en az 30 – 40 denemeye yer verildi. Bir oturumda kaç denemeye yer vereceğimize çocuğun performansına ve sıkıma durumuna bakarak karar verildi. Çocuk sıkıldığında oturumu sona erdirildi ya da başka bir pekiştirece geçildi. İletişimci öğretmen ile yönlendirici öğretmenin yer değiştirmesi sağlanarak, genellemeye katkıda bulunuldu. Evre 1'de tüm pekiştireçlerle çalışıldı.

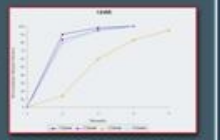

DENEKLERE GÖRE KARŞILAŞTIRMALI
1. EVRE GRAFİK

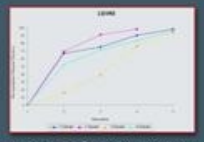

DENEKLERE GÖRE KARŞILAŞTIRMALI
2. EVRE GRAFİK

PECS EVRE 2: Çocuk iletişim klasörüne gidip, resimli kartı klasörden çıkarıp, iletişim ortağına gitmesi, iletişim ortağının dikkatini çekmesi, resimli kartı iletişim ortağının eline bırakması amaç olarak alınmıştır. Evre 2'de çocuğun olası iletişim ortağına yaklaşıp ve resmi değiş – tokuş etmeden önce bu kişinin dikkatini çekip, iletişim kurmak için bu resimleri çocuğun kendisinin bulup alması gerektiğini, resimlerin kullanımının belli ortamlarla, durumlarla, etkinliklerle ya da kişilerle sınırlı olmadığını fark ettiği gözlendi.

PECS EVRE 3: Çocuk iletişim klasörüne gidip ilişkili resmi seçip, iletişim ortağına gidip, resmi vererek, arzuladığı nesneye ilişkin istek bildirmesi amaç olarak alınmıştır.
PECS EVRE 3-A: Öğretmen ve çocuk masada karşı-karşı otururlar. İletişim klasörünün kapağına iki resim takıldı. Bu resimlerden biri ortama uygun ve çocuk için arzulanır bir nesneye ait oldu. Diğeri, ortama uygun olmayan ve çocuğun arzulamayacağı bir nesneye ait oldu. Öğretmen bir eliyle iki nesneyi birden tuttu, diğer elini resmi kabul etmek amacıyla serbest bıraktı. Çocuk doğru resme dokunur dokunmaz sözel pekiştireç sağlandı. Çocuk resmi verir vermez, nesnel pekiştireç verildi. Çocuk pekiştireçle etkileştikten sonra, pekiştirici alıp, resmi geri takarak yeni bir deneme başlatıldı. Her denemede resimleri iletişim klasörü kapağının farklı yerlerine takıdı, yan yana, alt alta çapraz-lama vb. Çocuk yanlış resme dokunduğunda tepki verilmedi.
Çocuk yanlış resmi verdiğinde bu resme karşılık gelen nesneyi çocuğa verildi. Yanlış nesneyi verildiğinde çocuğun gösterdiği tepkileri gözlendi. Dört aşamalı hata düzeltmesine yer verildi.

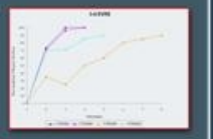

DENEKLERE GÖRE KARŞILAŞTIRMALI
3-A EVRE GRAFİK

PECS EVRE 3-B: Çocuğa üzerindeki iki pekiştirecin yer aldığı bir tepsi gösterildi. Tepsiye yakın bir yerde de iletişim klasörü bulundurulduu. Çocuk resimlerden birini verince "Iyi, güzel" ya da "tamam" gibi bir onay ifadesi ile birlikte, tepsiden istediği alması söylendi. Bu nedenle çocuk doğru nesneye uzanır uzanmaz sözel pekiştirme yapıldı ve nesneyi almasına izin verildi. Eğer çocuk yanlış nesneye uzanırsa, nesneyi almasını engellendi ve dört aşamalı hata düzeltmesine yer verildi. Bir sonraki aşamada resim sayısını, üç, dört, sonra beşe çıkarıldı. Çocuk beş resim arasından ayırt etmeyi başarınca, iletişim klasörünün içinden resin bulma öğretildi. 3-B Evreyi, 3. ve 4. denekte uyaran uyarılarına yer verilerek yanlışsız öğrefim yapıldı.

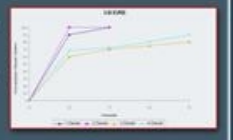

DENEKLERE GÖRE KARŞILAŞTIRMALI
3-B EVRE GRAFİK

PECS EVRE 4: Çocuk çok sözcükli bir cümlecik kullanarak; yani, iletişim klasörüne gidip,'..... istiyorum' kartını alıp, bu kartı cümle şeridine takıp, istediği nesnenin/etkinliğin kartını alıp, , bu kartı cümle şeridine takıp, cümle şeridini klasörden çıkarıp, iletişim ortağına yaklaşıp, cümle şeridini vererek, ortamda olan yada olmayan nesneleri istemesi amaç olarak alınmıştır. Çocuk resimleri bağımsız olarak işaret eder hale getiktten sonra, bu işlemi yaparken aynı zamanda konuşması için teşvik edildi. Bu amaçla, sabit bekleme süreli öğretime ve ayrımlı pekiştirmeye yer verildi.

PECS EVRE 5:
BBu faza gelindiği zaman çocuklar daha iyi göz kontağı kurmayı becerebilir duruma geldi. Bu evredeki amaç "Ne istiyorsun?" sorusuna cevap vermesini sağlamaktır. Buna yanıt olarak çocuktan, istenen nesnenin resmi ile "istiyorum" simgesini cümle şeridine yapıştırıp, eğitimciye vermesi beklendi. Her bir cevap için sözel ve nesnel pekiştireçler verildi. Çocuğun istekleri için doğal fırsatlar tanınmıştır. Bu fazın sonunda ne istiyorsun sorusuna doğal olarak cevap vermeyi öğrenmiştir. Evre 5'e devam edilirken aynı sürecte "EVET", "HAYIR" öğretimine de devam edilmiştir.

PECS EVRE 6:
Bu fazda çocuğun daha önceden resimlerini ya da simgelerini öğrendiği sevdiği nesneler kullanıldı. Bu evrede "istiyorum" sözcüğünün yanı sıra "görüyorum" ve "duyuyorum" sözcükleri ile çalışmaya başlandı. VI. FAZ'da çocuğa "ne istiyorsun ?", "ne görüyorsun?", "ne duyuyorsun?" ve benzer sorular rastgele sorulduğunda çocuğun uygun cevapları vermesi beklendi. Her iletişimsel durum sosyal ve somut ödüllerle pekiştirildi. Her yeni soru gecikmiş uyaran verilerek çalışıldı. Çocuğa her seferde en az 20 deneme fırsatı verildi. Burada önemli olan nokta, seçilen ödülün çalışılan nesneyle alakasının olmamasıdır. Çocuk çalışma esnasında kartları karıştırdığı durumlarda, geri zincirleme tekniği bu aşamada kullanıldı. Sorular aynı anda çalışılarak, çocukların tek bir soru kalıbına şartlanmasını engellendi. Bu nedenle, birçok sorunun rastgele olarak çocuklara sorulması, çocuğun farklı sorulara uygun cevap verebilme yeteneğinin gelişmesine yardımcı oldu. Sonrasında ek soru ile çalışılmaya devam edilip "ne duyuyorsun ?" eklendi.
Çocuklar PECS aracılığı ile renk, şekil, büyüklük ve yer gibi kavramları kullanmayı ve ifade etmeyi öğrendi. Örneğin, "küçük sarı küpü istiyorum", "büyük bir kurabiye istiyorum" veya "iki sarı top görüyorum" gibi .
5.Evrenin sonunda 1. derekte klasör geri çekilmiş ve bağımsız dört kelimelik cümleler kurarak iletişim kurmaktadır. 2. denek yakın seslerle iletişim klasörünü kullanarak 4-5 kelimelik cümleler ile iletişim kurmaktadır.

SONUÇ

Uygulamada öğretim oturumlarının her birinin sonunda öğrencinin ilerlemeleri kaydedildi, elde edilen veriler grafik üzerinde gösterildi. Elde edilen veriler, çalışmaya katılan 1. ve 2. öğrencilerde ulaşılmak istenen hedeflerin ve tümüne ulaşıldığını göstermektedir. 3. öğrencide çalışma, öğrenci uygun bir aşamaya geldikten sonra sonlandırıldı. 4. öğrencide ise çalışma halen devam etmektedir. Elde edilen veriler davranışsal olarak öğrencilerin problem davranışlarına azalma olduğunu göstermektedir.

ÖNEM

Otizm tanısı olan çocukların dil kazanımında PECS yaygın olarak kullanılan bir yöntemdir. Çalışmalar taklit ve %59 oranında da spontan konuşma oluştuğunu rapor etmektedir. Alan yazın %11 olguların da resim değiş-tokuşa bağlı iletişime devam ettiğini göstermektedir. Çalışmamızdaki dört değişik öğrenci tam destekli ekip çalışması ile dil kazanımı, dil fonksiyonel kullanımı, karşılaşılan problemlere nasıl çözümleneceği, sistemin kullanımında öğrenciler arası farklılıkların grafiksel açıklaması konusunda bilgi vermek amacındadır. Bu çalışma öğrencilerin ulaşması istenen hedeflerin çoğuna ulaşılması açısından ve alanda çalışan öğretmenlerin benzer durumlarla karşılaştıklarında uygulayabilecekleri etkili bir yöntem içermesi nedeniyle yol gösterici olması bakımından önemlidir. Çalışılan 3 denekte aynı taraftaki kartı verme gözlenmiştir. Buda çalışmayı olumsuz yönde etkilemiştir. Fakat çalışılan denek sayısının sınırlı olduğundan daha fazla denek ile daha uzun süreli bir çalışma yapılıp, sürekli aynı taraftaki kartı vermesin PECS'e etkisinin araştırılması gerekliliği ortaya çıkmıştır.

KAYNAKÇA

Beukelman, D. & Mirenda, P. (1998). Augmentative and alternative communication: Management of severe communication disorders in children and adults (2nd ed.). Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing Company.

Frost, L. A. & Bondy, A. (1985). An introduction to PECS. The Picture Exchange Communication System. [video recording]. Newark, DE: Pyramid Educational Consultants.

Frost, L. A. & Bondy, A. (1994). PECS: The Picture Exchange Communication System. Cherry Hill, NJ: Pyramid Educational Consultants.

McLean, J., McLean, L., Brady, N., & Etter, R. (1991). Communication profiles of two types of gestures using nonverbal persons with severe to profound mental retardation. Journal of Speech and Hearing Research, 34(2), 294-308.

Reichle, J., York, J., & Eynon, D. (1989). Influence of indicating preferences for initiating, maintaining, and terminating interactions. In F. Brown and D. Lehr (Eds.), Persons with profound disabilities: Issues and practices (pp. 191-211). Baltimore, MD: Paul H. Brookes Publishing.

Bondy, A.S., and L. Frost. 1994. "The Picture Exchange Communication System." Focus on Autistic Behavior 9(3):1-19.

Bondy, A.S. 2001. "PECS: Potential benefits and risks." The Behavior Analyst Today 2:127-132.

Mirenda, P. 2001. "Autism, Augmentative Communication, and Assistive Technology: What Do We Really Know?" Focus on Autism and Other Developmental Disabilities 16(3):141-151.

Bondy, A.S., and L. Frost. 2001. "The Picture Exchange Communication System." Behav Modif. 25(5):725-744.

Charlop-Christy, M.H., et al. 2002. "Using the Picture Exchange Communication System (PECS) With Children With Autism: Assessment of PECS Acquisition, Speech, Social-communicative Behavior, and Problem Behavior." J Appl Behav Anal. 35(3):213-231.

Schwartz, I.S., et al. 1998. "The Picture Exchange Communication System: Communicative Outcomes for Young Children with Disabilities." Topics in Early Childhood Special Education 18(3):144-159.

Ganz, J.B., and R.L. Simpson. 2004. "Effects On Communicative Requesting And Speech Development Of The Picture Exchange Communication System in Children With Characteristics Of Autism." J Autism Dev Disord. 34(4):395-409.

Yoder, P., and W.L. Stone. 2006. "A Randomized Comparison of the Effect of Two Prelinguistic Communication Interventions On The Acquisition of Spoken Communication in Preschoolers With ASD." J Speech